

Mariia Shynkarenko

Upphävd ockupation av Krim: Krimtatarer och vägen till avkolonisering

Ursprungligen publicerat av *Commons* 18/5 2023¹. Även *Links* 6/6 2023²

När jag genomförde mitt etnografiska fältarbete 2020 var det få som förväntade sig att ockupationen skulle hävas inom en snar framtid. Även på det ukrainska fastlandet lät talesättet ”nästa år i Bachtjysaraj” naivt och missvisande, eftersom de som yttrade det mycket väl insåg att det var ett självbedrägeri. Fast tre år senare verkar upphävandet av ockupationen av Bachtjysaraj kunna bli verklighet. Dessutom framhåller många att ”det blir ingen fred utan Krim” och majoriteten av Ukrainas befolkning önskar att ockupationen av halvön upphävs.

Därför är det rimligt att fundera närmare över vår relation till halvön och folket som bor där, speciellt de inhemska krimtatarerna. Den ukrainska staten och samhället måste förstå karaktären av denna relation och grundvalen för Ukrainas styre där. En sådan förståelse borde ligga till grund för den övergripande strategin för att återintegrera Krim. Oförmågan att göra det under de första åren av självständighet ledde delvis fram till att Krim annekterades och vi har inte råd att missa den andra chansen att ställa saker och ting till rätta.

Krimtatarerna: Från politisk underlåtenhet till erkännande

Ukrainare som inte hade någon större anknytning till Krim, förutom minnen från sommarsemestrar, brydde inte sig inte speciellt mycket om halvön och krimtatarerna innan 2014. Även den ukrainska staten feltolkade den svåra efterkoloniala situationen på Krim och lade felaktigt skulden på krimtatarerna för de instabila relationerna mellan etniska grupper. Detta gav proryska och ryskstödda grupper utrymme för att göra vad de ville, från att träna paramilitära kosacker till att köpa Krims hela sydkust. Ukrainas brist på strategisk klarsyn och uppmärksamhet underlättade för Ryssland att annektera halvön.

Idag, då det rysk-ukrainska kriget av många ses som ett antikolonialt krig, är det naturligt att upphävandet av ockupationen av Krim borde ses som en del av den omfattande avkoloniseringsprocessen. Men det kan inte ske utan att vi förstår den maktdynamik som skapades både för länge sedan och nyligen, och vår roll i att vidmakthålla den.

De första stegen för att åstadkomma detta har redan tagits av den ukrainska regeringen, som sedan 2014 beslutat om ett antal politiska åtgärder som slutligen erkänner de historiskt förtryckta krimtatarerna som ett ursprungsfolk, som bott på Krim under århundraden långt innan Ryssland koloniserade halvön 1783.³ Åtgärderna erkände bland annat krimtatarernas självbestämmanderätt, de demokratiskt valda självstyrelseorganen Mejlis och Kurultay legitimerades och deportationen 1944 erkändes som ett folk mord.⁴ Ukrainska samhällsvetare, författare och journalister, som tidigare inte hade fäst avseende vid frågan om krimtatarerna, tar nu upp dem i sina arbeten och betonar särskilt möten mellan ukrainare och krimtatarer. Även vanliga ukrainare anstränger sig för att lära sig mer om krimtatarernas kultur och uttrycker sin solidaritet med det fördrivna folket. Samtidigt som dessa ansträngningar i huvudsak rättar till årtionden av okunskap och epistemologisk orättvisa, tycks solidariteten ta slut när frågan om

¹ <https://commons.com.ua/en/deokupaciya-krimu-krimski-tatari-i-shlyahi-dekolonizaciyi/>

² <https://links.org.au/de-occupation-crimea-crimean-tatars-and-path-toward-decolonization>

³ Annekteringen genomfördes under ledning av den ryske fältmarskalken Grigorij Potemkin, som var favorit hos den regerande ryska kejsarinnan, tsarevnan, Katarina II.

⁴ Många krimtatarer hade samarbetat med nazisterna när dessa 1941 ockuperade Krim. Sedan Sovjet återtagit området beslöt Stalin att deportera krimtatarerna till Uzbekistan. Efter Stalins död 1953 fick de gradvis rätt att återvända till Krim, men det dröjde ända till 1989 innan alla fick rätt att göra det.

Krims status kommer upp. Ukrainare går gladeligen till "Musafir", en populär krimtatarisk restaurang i Kyiv, men tycks nästan aldrig på allvar fundera över krimtatarernas krav på autonomi eller andra former av självbestämmande.

Frågan om Krims status efter ockupationen upphävt kommer oundvikligen att resas och olyckligtvis är vi inte redo att svara på den. Varför är det så?

Vems Krim? Historisk revisionism och internationell rätt

För det första har det lagts för stor vikt vid det slags historierevisionism som försöker motivera Ukrainas anspråk på Krim istället för en historierevisionism som fyller i blinda fläckar, ifrågasätter missuppfattningar och gör sig en föreställning om Krims historia och nutid i postkoloniala termer. För det andra kom historierevisionismen att användas som ett politiskt legitimeringsinstrument, där man kringgick en mer konventionell och obestriddig form av legitimering, såsom internationell lag. Slutligen är frågan om hur krimtatarernas självbestämmande kan förverkligas i sig kontroversiell och tvetydig både i det krimtatariska och i det ukrainska samhället i stort.

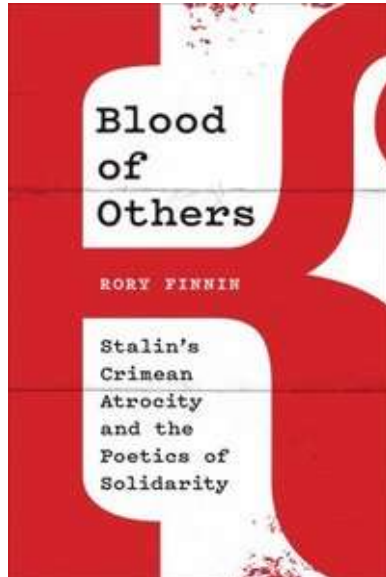
Krimtatarer i Alushta⁵ 1908. Foto Wikimedia

Sedan 2014 har den historiska forskning som legat till grund för alla diskussioner om Krims historia och dess roll i den ukrainska statsbildningen följt den ryska propagandans disposition genom att konstruera en parallell berättelse om det "ukrainska Krim". I sitt försök att "avslöja ryska myter" skapade professionella och amatörhistoriker, journalister och författare fler myter som upprepade den ryska logiken om historiska anspråk på territoriet genom att helt enkelt ersätta "rysk" med "ukrainsk". Bland de senaste exemplen är Ukraïners artikel "Jalta: en stad med ett helande klimat och kulturellt motstånd"⁶, som bevisar Jaltas ukrainskhet med det faktum att Lesia Ukraïnka och Mychailo Kotsiubynskyi tillbringade tid där och gjorde det till synes mer ukrainskt genom sin blotta närvaro.

⁵ Alushta är en stad vid Svarta havet på Krims sydkust.

⁶ [Ялта: місто з лікувальним кліматом і культурним опором](#)

Faktum är att litteraturforskaren Rory Finnin i sin bok *The Blood of Others*⁷ beskrev hur både Lesia Ukrainka och Mychailo Kotsiubynskyi i sina romaner såg och beskrev Krim som krimtatarernas plats, vilket säkrade länken mellan territoriet och ursprungsbefolkningen. Detta till skillnad från ryska författare som Leo Tolstoj och Anton Tjechov vars Krim under 1800-talet var helt russifierat.

Ett annat exempel är den ukrainska online-databasen ”Krim är Ukraina” med arkiv-, musei-, utbildnings- och informationsmaterial. I en artikel med titeln ”Den stora omlokaliseringen av ukrainare till Krim” hävdar författarna att det var tack vare ukrainska ”gästarbetare” som ”arbetade intensivt” under efterkrigstiden (1944-54), som Krim i grunden ”återupplivades” och så småningom överfördes till Ukraina.

Krimtatarer som försökte återvända men avhystes 1968 (foto Wikipedia)

Problemet med en sådan historierevisionism är att den väljer ut godbitarna ur historiska händelser för att legitimera statens styre över ett territorium – precis det som den ryska staten

⁷ *Blood of Others: Stalin's Crimean Atrocity and the Poetics of Solidarity* (2022)

gör. Författarna försöker inte förstå maktdynamiken och de former av governmentalitet⁸ som liknar de som förekommer i andra koloniala sammanhang, skillnaden är att de istället försöker bevisa Ukrainas unika historiska anspråk på Krim. Därför är berättelsen inte bara diskutabel för alla som känner till halvöns historia, utan inbjuder även till konflikter mellan krimtatarer och ukrainare. Som vi kommer att se är de flesta ukrainare fortfarande motståndare till själva tanken på krimtatarernas självbestämmande, även om det garanteras av internationell rätt.

Men faktum är att Ukraina inte behöver omformulera sin historia och konstruera berättelser för att återlämna Krim – det finns internationell lagstiftning för detta. Det är den internationella rätten som garanterar territoriell integritet och suveränitet som vi borde åberopa, inte historien. På samma sätt, om den internationella lagstiftningen om urfolk hade betonats mer, skulle få ha tvivlat på eller oroat sig över krimtatarernas rätt till självbestämmande.

Avkolonisering: Ukrainas kollektiva ansvar inför krimtatarerna

Men Ukraina behöver fortfarande revidera historien för att förstå hur man ska förhålla sig till Krim och krimtatarerna. En sådan välbehövlig form av historierevisionism är postkolonial. Både ukrainska forskare (Maksym Sviezjentsev och Martin-Oleksandr Kysly⁹) och internationella (Rory Finnin, Sasha Shestakova & Anna Engelhardt¹⁰), har skildrat Krim som en nybyggarkoloni, men det perspektivet är fortfarande ytterst marginellt. Enligt denna tolkning är Krims historia historien om kolonisering, fördrivning och utradering som genomförts av det ryska imperiet, Sovjetunionen och Ryska federationen. Ursprungsbefolkningen – krimtatarerna – är de främsta offren för Rysslands imperialism vilka under århundraden har utsatts för jordstöld, fördrivning, etnisk rensning och förtryck. När de till slut tilläts återvända under 1990-talet inledde de en avkoloniseringsprocess där de försökte återta sin mark (genom *samovozvraty*), återfå en politisk röst och återuppbygga kulturarvet. Trots det, vilket Rory Finnin konstaterar, medgav vare sig de ukrainska eller (pro)-ryska eliterna i Krim behovet av att återupprätta rättvisa och beskrev konflikten i Krim i ”interetniska termer” och förteg de koloniala hierarkierna.

Vilken roll spelar Ukraina i denna conceptualisering? Ukraina är helt klart inte en kolonialist, eftersom det inte erövrade Krim eller påtvingade det sin egen statsbildning. Krim blev en del av Ukraina genom en laglig mekanism av ekonomiska orsaker och dess befolkning röstade för Ukrainas självständighet i den lagligt genomförda folkomröstningen 1991. Men det faktum att den ukrainska staten inte koloniserade Krim innebär inte att ukrainare inte har något kollektivt ansvar inför krimtatarerna. Sedan 1954, då Krim blev en del av Ukrainska SSR, har de ukrainska politiska eliterna i Krim och i Kyiv ihärdigt motsatt sig krimtatarernas återkomst till sitt hemland, vilket partiarkivet i Kyiv avslöjar. Hundratals människor som försökte återvända till sina hem under 1960-, 1970- och 1980-talen deporterades på nytt med våld, vräktes ur husen, nekades tillstånd att stanna och registrera sig i städerna.

Den koloniala ramen tvingar oss att se oss själva inte bara som offer för rysk imperialism – vilket skapar ett band av solidaritet mellan ukrainare och krimtatarer – utan även som undersåtar som är medskyldiga till förtrycket av krimtatarerna. När hela nationen 1944 deporterades kom människor från Ryssland och Ukraina för att flytta in i krimtatarernas hus, använde deras möbler och porslin och arbetade i deras trädgårdar. Den tidigare nämnda artikeln om ukrainare i Krim är således inte ett bevis på ”Ukrainas Krim” utan ett bevis på att inflyttande

⁸ *Governmentalitet* är ett begrepp som myntats av franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucault. Det avser i generell mening de tekniker som styr och reglerar människors beteenden. På svenska används emellanåt termerna regerandekomplex och styrningsmentalitet. (Svenska Wikipedia)

⁹ [Race in Time and Space: Racial Politics Towards Crimean Tatars in Exile, Through and After Return \(1944–1991\)](#)

¹⁰ [Crimean Tatar Infrastructures of Decolonial Care](#) (2022)

ukrainare frivilligt flyttade för att ”återuppliva” det land som avfolkades med tvångsmedel och som därmed var delaktiga i förtrycket.

Slutsats

Den existerande historierevisionismen som försöker bevisa att Ukrainas historiska närvaro i Krim bidrog oavsiktligt till en rad missuppfattningar och missförstånd. Om Krim historiskt sett har varit ukrainskt, varför borde i så fall krimtatarerna ha några speciella rättigheter där? Hur skulle deras status som ursprungsbefolkning inkräkta på ukrainarnas och andra av Krim medborgares rättigheter? Diskussionen är ännu mer komplicerad då det inte finns någon samstämmighet inom det krimtatariska samfundet om vilket slags självbestämmande som är mest önskvärdt: autonomi? speciell status? positiv särbehandling? Vidare vad skulle, med tanke på att krimtatarerna 2014 endast utgjorde 13 procent av befolkningen, konsekvenserna av krimtatarernas autonomi bli för resten av Krim befolkning? Slutligen hur blir det med andra ursprungsfolk som till exempel karaimer [judisk grupp i Litauen, Polen och Ukraina, väldigt liten] och krymchaker [judisk grupp på Krim, något fler men inte mycket]; borde även de kräva autonomi?

Detta är berättigade frågor som måste tas på allvar. En sådan diskussion bör dock baseras på en djup förståelse av den historiska maktobalans i Krim och på internationell rätt, inte på okunnighet som illustreras av de senaste uttalandena av Mychailo Podoliak, rådgivare till chefen för Ukrainas presidents kansli, som avfärdade Krim autonoma status vilket upprörde många krimtatariska kommentatorer. Historierevisionism kommer att hjälpa ukrainarna att förstå historien för det land vi är på väg att avockupera och hur vi bör förhålla oss till detta. Den internationella rätten kommer att bidra till att lösa spänningarna mellan olika grupper genom att avgränsa rättigheter, plikter och privilegier, liksom tillhandahålla konstitutionella ramar och verkställighetsbestämmelser.

Många krimtatarer funderar på allvar över vilken slags självbestämmande som de föredrar och Krim juridiska status baserad på internationellt rättsliga ramar. Från deras politiska representation i Krim regering till skydd av kulturarvet, finns många sätt på vilket autonomi kan förverkligas. Ukrainarnas främsta uppgift är dock att prioritera krimtatarernas vilja, visa omsorg och respekt för de människor som i dag lever sida vid sida med oss. När allt kommer omkring, kan ett jämlikt och rättvist Krim endast skapas genom att inkludera tidigare uteslutna och förtryckta röster.

Översättning: P-O Eklund

Original: [De-occupation of Crimea: Crimean Tatars and the Path toward Decolonization](#)

Lästips

Mustafa Dzemilev (intervju): [Krimtatarernas lidande](#)

Laurent Geslin: [Kriget i Ukraina - Krim i blickfånget](#) (november 2022)

Peter Johnssons bok *Ukraina i historien* innehåller ett längre kapitel – ”Krim” – om halvöns och krimtatarernas historia.